
بسم الله الرحمن الرحيم

شرح جامع

برنامه ریزی شهری (مبانی و ایران)

«علوم جغرافیایی»

مولف: تقی حیدری
ویراستار: سمانه سادات میری

انتشارات ارشد

پیشگفتار ناشر

خداوند بزرگ را شاکریم که فرصتی عنایت فرمود تا بتوانیم قدمی در جهت گسترش علم و فرهنگ کشور عزیزمان برداریم و مسیری هموار را در اختیار مخاطبان و داوطلبان علاقمند به ادامه تحصیل قرار دهیم. از آنجائی که درحوزه کتاب‌های درسی و کمک درسی کارشناسی ارشد کتاب‌های زیادی به رشته تحریر در آمده است با این حال وجود یک مجموعه جامع، دقیق، کامل و دارای رفرنس(منابع) مستند احساس می‌شود.

همیشه دغدغه داشتیم که ای کاش می‌شد تمامی منابع پراکنده و گاهاً دست نایافتنی کنکور در یک مجموعه به گونه‌ای جذاب و شیوا آماده می‌شد و همچنین سوالات دوره‌های قبل کنکور نیز به گونه‌ای تشریحی پاسخ داده می شدند، که خدشه‌ای بر آنها وارد نشود و خیال داوطلبان عزیز آنقدر آسوده باشد که اطلاعات مندرج در پاسخنامه‌ها را برای بهره‌گیری در آزمون خود بکار گیرند. این کار با یاری خداوند بزرگ و همکاری نخبه‌ترین دانشجویان و اساتید کشور در انتشارات ارشد هماهنگ گردید و در تمامی مقاطع تحصیلی از کاردانی به کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری در حوزهٔ آزمون‌های سراسری – آزاد و پیام نور بسته‌های آموزشی شامل کتاب‌های بانک سوالات و کتاب‌های شرح جامع درس آماده گردید. در تهیه مجموعه‌های فوق‌الذکر از فارغ‌التحصیلان کارشناسی ارشد و دکتری که حائز رتبه‌های تک رقمی کنکور می‌باشند، استفاده کرده‌ایم، تا شما عزیزان بتوانید در راستای افزایش توان علمی خود در جهت نیل به مقصود خویش نایل آیید. بدون تردید می‌توان گفت که برای اولین بار در نظام آموزشی کشور مجموعه‌ای به این سبک عرضه می‌شود که در کیفیت و کمیت بی‌نظیر بوده و تمامی نیازهای دانشجویان و داوطلبان عزیز را پوشش می‌دهد. امید است که استفاده از این مجموعه عزیزان را در جهت موفقیت در آزمون یاری رسانده باشد. در پایان لازم به ذکر است که بی نقصی محض از آن خداوند متعال می‌باشد، بنا براین از تمامی خوانندگان و داوطلبان عزیز خواهشمندیم نظرات سازنده خود را در مورد این کتاب به سایت انتشارات ارشد اعلام نمایند تا ما را در جهت هر چه بهتر آماده کردن این محصولات یاری رسانند.

با تشکر

ناشـــــر

www.arshadbook. ir

فهرست

عنوان **صفحه**

پیشگفتار ناشر ۳
پیشگفتار مؤلف ۴

بخش اول: دیدگاه‌های نو در جغرافیای شهری

فصل اول: دیدگاه‌های نو در جغرافیای شهری

تعاریف گوناگون جغرافیای شهری ۲۳
دیدگاه‌های جنبه‌های فضایی توسعه شهری ۲۳
سطوح تحلیل درجغرافیای شهری ۲۴
نتیجه‌گیری ۲۵
جغرافیای شهری وجغرافیای تاریخی مشهد ۲۵
جغرافیای شهری و اقتصاد کلان ۲۶
سیستم اطلاعات جغرافیایی و جغرافیای شهری ۲۶
خلاصه فصل ۲۸
تست‌های آخر فصل ۲۹
پاسخ تست‌های آخر فصل ۳۱

فصل دوم: سیر تکوینی جغرافیای شهری

نظریه‌های جغرافیای شهری ۳۵
انقلاب کمی ۳۶
جغرافیدانان و شهرهای جهان سوم ۳۶
تحولات و پیشرفت‌های جغرافیای شهری ۳۷
خلاصه فصل ۳۹
تست‌های آخر فصل ۴۰
پاسخ تست‌های آخر فصل ۴۲

فصل سوم: شهر و مفاهیم شهری

ملاک‌های شناخت شهر از روستا ۴۵
نگرش‌های جهانی به تعاریف و مفاهیم شناخت شهر از روستا ۴۵

عنوان **صفحه**

موقع مطلق و موقع نسبی شهرها ۴۶
بخش مرکزی شهرها ۴۷
پارک‌های صنعتی ۴۷
شبکه‌های شهری ۴۸
خلاصه فصل ۴۹
تست‌های آخر فصل ۵۰
پاسخ تست‌های آخر فصل ۵۲

فصل چهارم: مکتب‌های جغرافیای شهری

انتقاد بر روش‌های کمی درجغرافیای شهری ۵۶
جغرافیای شهری و بررسی نیازهای جامعه ۵۶
مکتب اکولوژی شهری شیکاگو از تفکرات زیر متأثر بود ۵۶
خلاصه فصل ۵۸
تست‌های آخر فصل ۵۹
پاسخ تست‌های آخر فصل ۶۰

فصل پنجم: زندگی شهری در دوره‌های تاریخی

بررسی نظریه‌های مربوط به پیدایش شهرها ۶۳
آغاز زندگی شهری ۶۳
مورفولوژی شهرهای یونانی ۶۴
مورفولوژی شهری دوره رنسانس ۶۴
مورفولوژی و کارکرد شهرهای ما قبل صنعتی ۶۴
شهرهای استعمار زده و تأثیر اروپاییان بر آنها ۶۵
خلاصه فصل ۶۷
تست‌های آخر فصل ۶۸
پاسخ تست‌های آخر فصل ۷۰

فصل ششم: ساخت اکولوژیک شهر

ساخت اکولوژیک شهر ۷۳
ساخت منطقه‌ای واحدهای مسکونی ۷۴
تحلیل نظریه‌های مربوط به ساخت شهر ۷۵
خلاصه فصل ۷۶
تست‌های آخر فصل ۷۷
پاسخ تست‌های آخر فصل ۷۸

عنوان **صفحه**

بخش دوم: از شار تا شهر

فصل اول: شهرنشینی، شهرگرایی و شهرسازی قبل از اسلام

مدخل ۸۳
پیدایش مفهوم شهر و شهرگرایی در دوران ماد ۸۳
شار در دوران هخامنشیان(بالندگی مفهوم) ۸۴
بنیان‌گذاری شهر دولت، شیوه پارسی – هلنی ۸۵
دگرگونی در مفهوم شهرهای خود فرمان پارسی ـ هلنی ۸۶
بالندگی مفهوم شار و سازمان‌یافتگی کامل آن ۸۶
خلاصه فصل ۸۸
تست‌های آخر فصل ۸۹
پاسخ تست‌های آخر فصل ۹۱

فصل دوم: شهرنشینی و روند شهرگرایی بعد از اسلام

مدخل ۹۵
عوامل مشخصه شهر در دوره اسلامی ۹۵
شهر نشینی، شهرگرایی و شهرسازی در دوران متقدم اسلامی ۹۵
ساخت و سازمان شهر از قرن یکم هجری قمری تا قرن چهارم هجری قمری ۹۶
تولد مفهوم جدیدی از شار و تولد سبک خراسانی درزمینه‌های هنری و ادبی ۹۶
ساخت و بافت شار از قرن چهارم تا هفتم هجری قمری ۹۷
مفهوم شار و سازمان آن در قرن پنجم و ششم هجری قمری (تشکیل نظریه دولت و تدوین آن و دگرگونی در مفهوم شار) ۹۷
ساخت و سازمان شهر از قرن ۷ تا قرن ۱۱ (فروپاشی سازمان شهری و ابداع مجدد مفهوم) ۹۸
ساخت و بافت شهر از قرن یازدهم تا قرن سیزدهم (اعتلا و ارتقای مفهوم دولت) ۹۸
ابداع مجدد مفهوم شار (مکتب اصفهان) ۹۸
خلاصه فصل ۱۰۰
تست‌های آخر فصل ۱۰۱
پاسخ تست‌های آخر فصل ۱۰۳

فصل سوم: دگرگونی در مفهوم شهر و تحول در سازمان شهری

ساخت و سازمان شهر وتحول آن در دوره قاجار ۱۰۷
دگرگونی در مفهوم شار: تولد سبک تهران ودگرگونی کلی مفهوم شهر ۱۰۸
ساخت و سازمان شهر و تحول آن در دوره پهلوی ۱۱۰
دگرگونی در مفهوم شهر ـ اشاعه سبک بین‌المللی در شهرسازی و معماری، آشفتگی مفهوم، الگوی تهران ۱۱۱
دگرگونی در مفهوم شهر= تعریف جدید از شهر ومفهوم آن و حرکت به سوی برنامه‌ریزی متمرکز ۱۱۲
مرحله دوم ۱۳۴۵ – ۱۳۳۲ هش آغاز فرایند شهری شدن کشور ۱۱۲
تشدید شهرنشینی و شهرگرایی – تحقق طرح‌های جامع شهر– مرحله سوم (۱۳۵۷ – ۱۳۴۵) ۱۱۳

عنوان **صفحه**

خلاصه فصل ۱۱۴
تست‌های آخر فصل ۱۱۵
پاسخ تست‌های آخر فصل ۱۱۷

بخش سوم: جغرافیای شهری و ایران (مبانی آب‌وهواشناسی)

فصل اول: کلیات

آب و هوا (اقلیم) و سیر تاریخی این علم ۱۲۳
تقسیمات آب وهواشناسی ۱۲۳
دامنهٔ گسترش اقلیم ۱۲۴
خلاصه فصل ۱۲۵
تست‌های آخر فصل ۱۲۶
پاسخ تست‌های آخر فصل ۱۲۸

فصل دوم: ترکیب و ساختار اتمسفر زمین

ترکیب اتمسفر ۱۳۱
ساختار اتمسفر ۱۳۱
خلاصه فصل ۱۳۵
تست‌های آخر فصل ۱۳۶
پاسخ تست‌های آخر فصل ۱۳۸

فصل سوم: تابش

تابش خورشیدی و زمینی ۱۴۱
عوامل مؤثر در تابش خورشیدی ۱۴۱
ثابت خورشیدی ۱۴۲
تأثیر اتمسفر زمین در تابش خورشیدی ۱۴۲
تغییرات تابش ورودی در سطح زمین ۱۴۳
بیلان انرژی تابشی ۱۴۴
خلاصه فصل ۱۴۶
تست‌های آخر فصل ۱۴۷
پاسخ تست‌های آخر فصل ۱۴۹

فصل چهارم: دما

عوامل مؤثر در دما ۱۵۳
روند روزانه و سالانه دما ۱۵۴
پراکندگی جغرافیایی دما ۱۵۴
خلاصه فصل ۱۵۵

عنوان **صفحه**

تست‌های آخر فصل ۱۵۶
پاسخ تست‌های آخر فصل ۱۵۸

فصل پنجم: فشار

مراکز فشار حرارتی ۱۶۱
حرکات اتمسفری ۱۶۱
گردش عمومی هوا ۱۶۳
پراکندگی فشاردر سطح زمین ۱۶۶
گردش هوا در مقیاس‌های منطقه‌ای و محلّی ۱۶۷
خلاصه فصل ۱۶۹
تست‌های آخر فصل ۱۷۰
پاسخ تست‌های آخر فصل ۱۷۲

فصل ششم: رطوبت

حالت‌های رطوبت در اتمسفر ۱۷۵
تبخیر و تعرق ۱۷۵
مه ۱۷۶
ابر ۱۷۷
خلاصه فصل ۱۷۸
تست‌های آخر فصل ۱۷۹
پاسخ تست‌های آخر فصل ۱۸۱

فصل هفتم: بارش

عوامل مؤثر در صعود و ایجاد بارش ۱۸۵
توزیع بارش ۱۸۶
انواع بارش ۱۸۶
خلاصه فصل ۱۸۸
تست‌های آخر فصل ۱۸۹
پاسخ تست‌های آخر فصل ۱۹۱

فصل هشتم: سیستم‌های سینوپتیک جو

مفهوم سیستم سینوپتیک ۱۹۵
توده‌های هوا وجبهه‌ها و رودباد ۱۹۵
اغتشاش‌های منطقه برون حاره ۱۹۷
سیستم‌های سینوپتیک منطقه حاره ۲۰۱
خلاصه فصل ۲۰۳

عنوان **صفحه**

تست‌های آخر فصل ۲۰۴
پاسخ تست‌های آخر فصل ۲۰۵

بخش چهارم: تاریخچه شهر و شهرنشینی در ایران

فصل اول: جغرافیای شهری ایران

شهر و شهرنشینی در دوران باستان و پیش از اسلام ۲۱۱
اشکانیان و ساسانیان ۲۱۲
خلاصه فصل ۲۱۳
تست‌های آخر فصل ۲۱۴
پاسخ تست‌های آخر فصل ۲۱۵

فصل دوم: شهر و شهرنشینی پس از پیروزی اسلام

شهر و شهرنشینی پس از پیروزی اسلام ۲۱۹
کالبد فیزیکی شهرهای دوره اسلامی ۲۱۹
خلاصه فصل ۲۲۱
تست‌های آخر فصل ۲۲۲
پاسخ تست‌های آخر فصل ۲۲۳

فصل سوم: شهر و شهرنشینی از پیروزی اسلام تا عصر معاصر

سلجوقیان و خوارزمشاهیان ۲۲۷
ایلخانان ۲۲۷
صفویه ۲۲۷
بعد از دوره صفوی تا انقلاب مشروطیت ۲۲۸
خلاصه فصل ۲۲۹
تست‌های آخر فصل ۲۳۰
پاسخ تست‌های آخر فصل ۲۳۱

فصل چهارم: شهر و شهرنشینی در دوران معاصر

انقلاب مشروطیت ۲۳۵
برآورد جمعیتی سیاحان اروپایی ۲۳۶
خلاصه فصل ۲۳۸
تست‌های آخر فصل ۲۳۹
پاسخ تست‌های آخر فصل ۲۴۰

فصل پنجم: تحولات شهر و شهرنشینی در جمهوری اسلامی ایران

ادامه جریان شهر و شهرنشینی بعد از انقلاب اسلامی ۲۴۳

عنوان **صفحه**

افزایش نقاط شهری و سطح بندی جمعیتی ۲۴۳
خلاصه فصل ۲۴۴
تست‌های آخر فصل ۲۴۵
پاسخ تست‌های آخر فصل ۲۴۶

فصل ششم: ساخت اکولوژیک شهر

مکان‌گزینی شهرهای مختلف ایران ۲۴۹
آب و نقش آن درمکان‌گزینی و توزیع جغرافیایی شهرهای ایران ۲۵۰
خلاصه فصل ۲۵۲
تست‌های آخر فصل ۲۵۳
پاسخ تست‌های آخر فصل ۲۵۴

فصل هفتم: وضعیت شهرهای ایران

موقعیت ناحیه‌ای شهرهای ایران ۲۵۷
روابط مالکیت سنتی وقدیمی با فرم تغییر شکل یافته آن بعد از اصلاحات ارضی ۲۵۹
خلاصه فصل ۲۶۱
تست‌های آخر فصل ۲۶۲
پاسخ تست‌های آخر فصل ۲۶۳

بخش پنجم: بررسی کالبد شهرها از لحاظ سلسله مراتب شهری

فصل اول: شهرهای ایران

توزیع فضایی شهرها و جمعیت شهری ایران ۲۶۹
سلسله مراتب شهری ایران ۲۷۰
نظم سلسله مراتب شهری ایران ۲۷۱
خلاصه فصل ۲۷۲
تست‌های آخر فصل ۲۷۳
پاسخ تست‌های آخر فصل ۲۷۴

فصل دوم: وضعیت اقتصادی شهرها

تحولات اقتصادی و ویژگی‌های اقتصادی شهرها: ۲۷۷
خلاصه فصل ۲۷۹
تست‌های آخر فصل ۲۸۰
پاسخ تست‌های آخر فصل ۲۸۱

فصل سوم: تحولات شهر و برنامه‌ریزی شهری

بازتاب تحولات شهر و شهرنشینی درنظام کالبدی شهرها ۲۸۵

عنوان **صفحه**

سابقه‌ی برنامه‌ریزی شهری در جهان: ۲۸۵
برنامه‌ریزی شهری درایران ۲۸۶
طرح‌های جامع و تفصیلی ۲۸۶
طرح‌های هادی ۲۸۷
ایجاد شهرهای جدید ۲۸۷
تست‌های آخر فصل ۲۸۸
پاسخ تست‌های آخر فصل ۲۸۹

بخش ششم: ژئومورفولوژی ساختمانی

فصل اول: داده‌های ساختمانی زمین‌شناسی

روش اصولی توصیف علمی ناهمواری‌ها در پیکرشناسی ۲۹۵
خلاصه فصل ۲۹۷
تست‌های آخر فصل ۲۹۸
پاسخ تست‌های آخر فصل ۲۹۹

فصل دوم: سنگ‌های رسوبی ـ سنگ‌های دگرگونی

سنگ‌های دگرگونی ۳۰۴
ترتیب برحسب مناطق ۳۰۴
خلاصه فصل ۳۰۵
تست‌های آخر فصل ۳۰۶
پاسخ تست‌های آخر فصل ۳۰۷

فصل سوم: حرکات زمین‌ساخت

چین‌ها ۳۱۱
گسل‌ها و خمیدگی‌ها ۳۱۱
ساختمان‌های افقی ویک شیبی ۳۱۲
خلاصه فصل ۳۱۳
تست‌های آخر فصل ۳۱۴
پاسخ تست‌های آخر فصل ۳۱۵

فصل چهارم: مجموعه‌های ساختمانی بزرگ کرهٔ زمین

سکوها ۳۱۹
پراکنش جغرافیایی سکوها ۳۱۹
سیستم‌های چین‌خوردهٔ آلپی ۳۱۹
پراکنش جغرافیایی چین‌خوردگی‌های آلپی ۳۲۰
خلاصه فصل ۳۲۱

عنوان **صفحه**

تست‌های آخر فصل ۳۲۲
پاسخ تست‌های آخر فصل ۳۲۳

فصل پنجم: اشکال اولیهٔ ساختمانی

خلاصه فصل ۳۲۸
تست‌های آخر فصل ۳۲۹
پاسخ تست‌های آخر فصل ۳۳۰

فصل ششم: ساختمان یک‌شیبی

ویژگی‌های کواستا ۳۳۳
شرایط تشکیل کوارتا ۳۳۳
خلاصه فصل ۳۳۵
تست‌های آخر فصل ۳۳۶
پاسخ تست‌های آخر فصل ۳۳۷

فصل هفتم: ساختمان‌های چین‌خورده

اشکال ژورایی ۳۴۱
اشکال وابسته به سفره‌های روانده ۳۴۱
اشکال آپالاشی ۳۴۱
خلاصه فصل ۳۴۲
تست‌های آخر فصل ۳۴۳
پاسخ تست‌های آخر فصل ۳۴۵

فصل هشتم: فرسایش کارستی

چاله‌های بسته ۳۴۹
آون ۳۴۹
حفره‌ها و غارهای زیرزمینی ۳۴۹
خلاصه فصل ۳۵۱
تست‌های آخر فصل ۳۵۲
پاسخ تست‌های آخر فصل ۳۵۳

فصل نهم: ساختمان‌های بلوری

ساختمان‌های آتشفشانی ۳۵۷
خلاصه فصل ۳۵۹
تست‌های آخر فصل ۳۶۰
پاسخ تست‌های آخر فصل ۳۶۱

عنوان **صفحه**

فصل دهم: اشکال عریان شده

ساختمان‌های گسلی ۳۶۵
خلاصه فصل ۳۶۷
تست‌های آخر فصل ۳۶۸
پاسخ تست‌های آخر فصل ۳۶۹

فصل یازدهم: واحدهای بزرگ اشکال ساختمانی و مجاورت آنها

حوضه‌های رسوبی ۳۷۳
حوضه‌های رسوبی کالدونو ۳۷۳
گران کوه‌های قدیمی ۳۷۴
خلاصه فصل ۳۷۵
تست‌های آخر فصل ۳۷۶
پاسخ تست‌های آخر فصل ۳۷۷

فصل دوازدهم: رشته‌های چین‌خورده

رشته‌های مرکب چین‌خورده ۳۸۱
مجاورت به صورت روی هم قرارگیری ۳۸۱
مجاورت به صورت رویاروئی ۳۸۲
مجاورت تکمیلی ۳۸۲
خلاصه فصل ۳۸۳
تست‌های آخر فصل ۳۸۴
پاسخ تست‌های آخر فصل ۳۸۵

فصل سیزدهم:ارتباط شبکهٔ آب‌ها با ساختمان زمین‌شناسی

بررسی وضعیت مسیر شبکه آب‌ها بر سنگ‌ها و گسل‌ها ۳۸۹
خلاصه فصل ۳۹۰
تست‌های آخر فصل ۳۹۱
پاسخ تست‌های آخر فصل ۳۹۲

فصل چهاردهم:ساختمان زمین‌شناسی و اجزای شبکه آب‌ها

اثر داده‌های ساختمانی بر اجزای شبکه آب‌ها ۳۹۵
خلاصه فصل ۳۹۶
تست‌های آخر فصل ۳۹۷
پاسخ تست‌های آخر فصل ۳۹۸

عنوان **صفحه**

بخش هفتم: خلاصه مباحث جغرافیا و شهرشناسی

فصل اول: تعاریف و مفاهیم شهر

تعاریف شهر ۴۰۳
شهر از دیدگاه معماران ۴۰۴
شهر از دیدگاه شهرسازان و مدیران شهری ۴۰۴
شهر از دیدگاه روانکاوان ۴۰۵
شهرازدیدگاه عمران گرایان ۴۰۵
شهر از دیدگاه مورخان ۴۰۶
شهر از نظر جامعه شناسان ۴۰۶
شهر ازدیدگاه بیولوژیست‌ها ۴۰۶
شهر ازدیدگاه کارشناسان سیبرنتیک ۴۰۶
شهر از دیدگاه شاعران ۴۰۷
شهر ازدیدگاه نظامیان ۴۰۷
شهر ازدیدگاه جغرافیدانان ۴۰۷
رشد منطقه شهری → (AGGLOMERATION URBAN) ۴۰۷
خلاصه فصل ۴۰۸
تست‌های آخر فصل ۴۰۹
پاسخ تست‌های آخر فصل ۴۱۰

فصل دوم: موقعیت شهر

مدخل ۴۱۳
شناخت ۴۱۳
موقعیت چهارراهی متباین (محل تلاقی ناهمواری و خاک) ۴۱۴
شهرهای چهارراهی کنار رودخانه ۴۱۵
موقعیت جغرافیایی شهرهای کنار دریا ۴۱۵
خلاصه فصل ۴۱۷
تست‌های آخر فصل ۴۱۸
پاسخ تست‌های آخر فصل ۴۱۹

فصل سوم: طراحی فضای شهری

نقشه و مورفولوژی شهری: ۴۲۴
خلاصه فصل ۴۲۶
تست‌های آخر فصل ۴۲۷
پاسخ تست‌های آخر فصل ۴۲۸

فصل چهارم: برخی از نظریه‌های ساخت شهر

بافت اکولوژیکی شهر ۴۳۱
مناطق شومباردولوو در شهر پاریس: ۴۳۱
خلاصه فصل ۴۳۴
تست‌های آخر فصل ۴۳۵
پاسخ تست‌های آخر فصل ۴۳۶

فصل پنجم: رشد و توسعه شهری

توسعه و واژه‌شناسی ارگانیسم شهری ۴۳۹
رشد پیوندی ۴۳۹
رشد ستاره‌ای ۴۳۹
رشد دردآور شهری ۴۴۰
توسعهٔ چند هسته‌ای ۴۴۰
جایگزینی منطقه صنعتی شهر تبریز: ۴۴۰
اقمار شهرها ۴۴۲
منطقه شهری(AGGLOLMERATION URBAIN) ۴۴۳
شبکه شهری همکار با کنورباسیون (CONURBATION) ۴۴۳
کلان شهر (مگالاپولیس) ۴۴۴
خلاصه فصل ۴۴۵
تست‌های آخر فصل ۴۴۶
پاسخ تست‌های آخر فصل ۴۴۷

فصل ششم: جمعیت شهری

چگونگی ساختار سنی جمعیت شهری ۴۵۱
خلاصه فصل ۴۵۳
تست‌های آخر فصل ۴۵۴
پاسخ تست‌های آخر فصل ۴۵۵

فصل هفتم: نقش و کار شهری

شهرهای نظامی ۴۵۹
شهرهای معدنی ۴۶۰
شهرهای صنعتی ۴۶۰
نقش بازرگانی شهرها ۴۶۱
مرکز بازرگانی و ارشادی شهرها (C.B.D) ۴۶۲
شهرهای فرهنگی ۴۶۳
نقش پذیرایی شهرها: ۴۶۴
شهرهای تفریحی، ییلاقی و توریستی: ۴۶۴
شهرهای بازنشستگان: ۴۶۴

عنوان **صفحه**

خلاصه فصل ۴۶۶
تست‌های آخر فصل ۴۶۷
پاسخ تست‌های آخر فصل ۴۶۸

فصل هشتم: متابولیسم شهری

خلاصه فصل ۴۷۲
تست‌های آخر فصل ۴۷۳
پاسخ تست‌های آخر فصل ۴۷۴

فصل نهم: سیمای زندگی اجتماعی در شهرها

فعالیت‌های شهری ۴۷۷
خلاصه فصل ۴۷۹
تست‌های آخر فصل ۴۸۰
پاسخ تست‌های آخر فصل ۴۸۱

فصل دهم: حد متناسب شهری و تراکم آن

رشد شتابان شهرها ۴۸۵
خلاصه فصل ۴۸۷
تست‌های آخر فصل ۴۸۸
پاسخ تست‌های آخر فصل ۴۸۹

فصل یازدهم: شهر و ناحیه

مدخل ۴۹۳
اهمیت شبکه حمل و نقل در شکل خارجی ناحیه ۴۹۴
شبکه شهری ۴۹۵
سلسله مراتب شهری ۴۹۵
نظریه نش ۴۹۶
معایب مشترک هردو نظریه ۴۹۷
خلاصه فصل ۴۹۸
تست‌های آخر فصل ۴۹۹
پاسخ تست‌های آخر فصل ۵۰۰

فصل دوازدهم: طبقه‌بندی شهرها بر حسب سیستم‌های اجتماعی اقتصادی

شهرهای کشورهای درحال توسعه ۵۰۳
ویژگی‌های جغرافیایی شهرهای کشورهای پیشرفته ۵۰۳
ساختار کشورهای درحال توسعه ۵۰۴

عنوان **صفحه**

شهرهای اداری ۵۰۵
شهرهای معدنی ۵۰۵
خلاصه فصل ۵۰۶
تست‌های آخر فصل ۵۰۷
پاسخ تست‌های آخر فصل ۵۰۸
منابع و مآخذ ۵۰۵

بخش اول

دیدگاه‌های نو در جغرافیای شهری

فصل اول: دیدگاه‌های نو در جغرافیای شهری
فصل دوم: سیر تکوینی جغرافیای شهری
فصل سوم: شهر و مفاهیم شهری
فصل چهارم: مکتب‌های جغرافیای شهری
فصل پنجم: زندگی شهری در دوره‌های تاریخی
فصل ششم: ساخت اکولوژیک شهر

فصل اول

دیدگاه‌های نو در جغرافیای شهری

عناوین اصلی:

- تعاریف گوناگون جغرافیای شهری
- دیدگاه‌های جنبه‌های فضایی توسعه شهری
- سطوح تحلیل در جغرافیای شهری
- نتیجه‌گیری
- جغرافیای شهری و جغرافیای تاریخی شهر
- جغرافیای شهری و اقتصاد کلان
- سیستم اطلاعات جغرافیایی و جغرافیای شهری

فصل اول

دیدگاه‌های نو در جغرافیای شهری

تعاریف گوناگون جغرافیای شهری

۱ـ این علم بر نظام فضایی و موقع شهر تأکید دارد و پراکندگی مکان‌های شهری و تشابهات و تناقضات اقتصادی- اجتماعی آنها را با توجه به شرایط مکانی مطالعه می‌کند.

این تعریف برپایه‌ی دو اصل است؛ ۱) نظام داخلی شهرها و ماهیت الگوها مثل کاربری زمین. ۲) روند این الگوها و شکل‌گیری آنها درطول زمان.

۲ـ این علم الگوهای فضایی پدیده‌های شهری از نظر پراکندگی فضایی ونیز تأثیر متقابل فضایی آنها را مطالعه کرده کوشش پوزیتویستی است و از آمار و مدل‌ها استفاده می‌کند.

فراشهرنشینی درکشورهای جنوب نشان‌دهنده عمق بیماری ساخت‌های اجتماعی-اقتصادی آنهاست. این روند حاصل تسلط استعمار نو، ساخت‌های ناهمگون داخلی و تبعیت کورکورانه از اقتصاد کشورهای استعماری است و کلیت نظام اقتصادی- اجتماعی جنوب را در معرض خطر قرار داده.

تحلیل اکولوژیکی شهرها درواقع تبیین نظام اجتماعی کشورهاست. سیستم شهری این کشورها همواره تضاد و تناقص‌های بنیادی را نشان می‌دهد. مثل شهرهای دهقانی. درجغرافیای شهری مفهوم روند ← توالی عملکردها در طول زمان که شامل تغییر در مکان و زمان می‌شود.

پایگاه علم جغرافیا بین جغرافیای نظام یافته وجغرافیای ناحیه است. درچهل سال گذشته جغرافیای شهری از مکتب پوزیتیویسم منطقی تأثیر پذیرفته است.

دیدگاه‌های جنبه‌های فضایی توسعه شهری

۱ـ درون شهری که شهر به صورت منفک و مجزا بررسی می‌شود مثل کاربری زمین، مورفولوژی شهری و کارکردشهر.

۲ـ تأثیرمتقابل حوزه‌های شهری و روستایی؛ تأثیر مادر شهرهای جهانی درملی‌ها و یا شهر مسلط برنواحی اطرافش.

در سال‌های اخیر دو مکتب بیش از همه بر روی جغرافیا تأثیرگذاشته است:

۱- ساختارگرایی به سوی عدالت اجتماعی در شهرها پیش می‌رود.

۲- مکتب رفتارگرایی تحلیل سازمان فضایی شهرها و رفتار فضایی در داخل آنها.

پراکندگی فضایی یعنی شکل‌گیری پدیده‌های شهری درسطوح خطی شبکه‌ای و سطحی.

تعریف ژان گوتمن از جغرافیای شهری موقع طبیعی شهر، فعالیت‌های اقتصادی، سازمان‌های اجتماعی، سیاسی را مورد تحلیل قرار می‌دهد. جغرافیای شهری درقدیم روی مورفولوژی شهرتأکید داشت ولی امروزه روی ایدئولوژی‌ها و اهداف حکومت‌ها تأکید دارد.

در عصر حاضر جمعیت پذیری شهرها به همراه مسایل اجتماعی اقتصادی آنها شکل تازه‌ای از شهر وشهرنشینی و شهرگرایی را به وجود آورده است. دو موج مهمی که جغرافیا از آنها تأثیر پذیرفته است:

الف) موج علمی برخورد اکولوژیک مثل مباحث اکولوژیکی شهرشیکاگو و اکولوژی تطبیقی شهرها. ۲) اقتصاد جدید شهر به صورت متوازن یک هسته و بدون توجه به بخش عمومی و اقتصاد آزاد مطالعه می‌شود. ۳) برخورد رفتاری← تأثیر رفتار فرد برفضای شهری.

ب) موج فلسفی ← ۱) مکتب نئووبری: ماکس وبر که نظریاتش برخلاف مارکسیسم بوده و اقتصاد را مهم نمی‌داند و به فرهنگ اهمیت بیشتری می‌دهد. ۲) برخورد انسانگرایی: تأکید زیاد بر سازمان اجتماعی و مکاتب اگزیستانسیالیسم، پدیدارشناسی و ایده‌آلیسم. ۳) برخورد نئومارکسیست: در اثر نابسامانی اوضاع اقتصادی- اجتماعی کشورهای توسعه یافته رخ داد این مکتب شهرهای سرمایه‌داری با توجه به شیوه‌های تولید سرمایه‌داری بررسی می‌شوند.

مورفولوژی شهری همواره با کارکرد آن پیوند دارد. در زمان ما تغییرات اجتماعی خیلی زودتراز تغییرات فیزیکی انجام می‌گیرد درجغرافیای شهری مفهوم رشد و توسعه به عنوان فرآیند اجتماعی سیاسی بیش از دیگر موضوعات بررسی می‌شود.

درپانزده سال اخیر پیشگامان جغرافیای شهری ساخت داخلی شهرها را با توجه به عدالت اجتماعی مطالعه می‌کنند.

مالکیت سرمایه‌های تجاری در مراکز بین‌المللی بیشتر جهان شهری بوده است. بین‌المللی شدن سرمایه یکی از ابعاد تجدید ساخت جهانی است.

زندگی در شهر و تأثیرپذیری از آن ممکن است به نیروهای جهانی وابسته باشد درنتیجه ازتحلیل‌های جهانی استفاده می‌کنیم.

سه تحلیل درمورد نیروهای جهانی. ۱) تجدید ساخت نیروهای جهانی ازنظر بین‌المللی شدن سرمایه. ۲) تأثیرگذاری این دگرگونی‌ها در شهرها و مادر شهرهای امروزی ۳) تأثیر نیروهای بیرونی برسیستم‌های شهری.

مالکیت سرمایه‌های تجاری در مراکز بین المللی مالی بیشترجهان شهری است مثال: در لندن بانک‌های خارجی بیشتراز داخلی است بین‌المللی شدن سرمایه یکی ازابعاد تجدید ساخت جهانی است درنتیجه رقابت مادر شهرها درآینده به اقتصاد سیاسی و بین‌المللی وابسته است پس اوضاع اقتصادی و سیاسی جهانی برفضاهای جغرافیایی تأثیر می‌گذارد.

مطالعات ماکرو و میکرو ← ۱) ماکرو یا کلان- بررسی روابط و تأثیرات مرکز- پیرامون دراقتصاد جهانی است. در شهرنشینی و شهرگرایی هم روی عوامل ملی هم جهانی و خارجی تأکید می‌گردد.

مطالعات کلان در کشورهای جهان سوم: تأکید بر ۵ عامل دارد ←۱) نحوه تأثیرگرایی در اقتصاد جهانی. ۲) جریان سرمایه. ۳) پخش و نوآوری. ۴) مهاجرت. ۵) حکومت به عنوان عامل اقتصاد.

مطالعات میکرو ← بررسی جغرافیایی یک شهر که درآن از مورفولوژی شهری، اقتصاد شهری، سازمان‌ها و نهادهای اجتماعی، سیاست شهری، روابط شهر و روستا و ... بحث می‌کند.

سطوح تحلیل درجغرافیای شهری

سطوح چهارگانه اسمیت و هربرت:

۱ـ اقتصاد سیاسی و جغرافیای شهری؛ دراین نگرش تأکید بر ایدئولوژی‌ها، سنت‌ها و ارزش‌های یک جامعه است و اساس اقتصادی در مسایل شهری از اولویت خاص برخوردار است و مرزهای جغرافیایی کمتر مورد نظر هستند. هدف این دیدگاه تحلیل گسترده مسایل جامعه شهری است با تأکید برشیوه تولید مسلط. درنتیجه جغرافیا علم چند رشته‌ای است درآمریکا این دیدگاه پایه و اساس مکتب رادیکال است. این دیدگاه از مکتب ساختارگرایی تأثیر می‌پذیرد. دراین مکتب نیروهای به وجود آورنده مسایل شهری برای حل مسایل شهری تعدیل یا حذف می‌شوند.

سه عامل مهم این مکتب: الف) اقتصاد بازار، ب) رفاه اجتماعی، ج) شیوه تولید، مثل حومه‌نشینی در آمریکا درموج اول و دوم عده کمی از ثروتمندان و طبقات متوسط درحومه شهرها بودند. در موج سوم حومه‌ها نه تنها کارکرد خوابگاهی بلکه فرصت‌های شغلی هم داخل آنها برکارکرد سابقشان افزوده شد.

حومه‌نشینی درباز ساخت اقتصاد آمریکا نقش عمده‌ای داشت و از بحران اقتصادی و بیکاری نجات داد و درکل آمریکا تولید فضاهای جدید و سیستم‌های جدید شهری را ممکن ساخت.

فعال‌ترین جغرافیدانان معاصردنیا جغرافیدانان مکتب اقتصاد سیاسیند عقیده آنها این است که ساخت‌های اجتماعی و فضایی جدانشدنی هستند. تغییر درحمل ونقل شهری تغییراتی در ساخت و مورفولوژی شهر ایجاد می‌کند ← نگرش کلاسیک‌ها به حمل‌ونقل شهری بر پایه جبر تکنولوژیک.

۲ـ تحلیل تخصیص منابع و جغرافیای شهری؛ تخصیص منابع و قدرت شامل تولید کالا، مقدار کالا، کیفیت توزیع کالا بین مصرف‌کنندگان، انتخاب الگوهای مناسب تولید و توزیع، تأثیر **شرکت‌های** چند ملیتی، سنجش و کارایی بخش خصوصی میزان دخالت و نظارت دولت‌ها،کیفیت عرضه وخدمات، اهداف اجتماعی – اقتصادی و سرانجام میزان رضایت مردم.

تحلیل عمیق تخصیص منابع می‌تواند به تعادل بخشی درپراکندگی و تراکم جمعیت وکارکرد درجامعه شهری بینجامد و ازنارسایی‌ها بکاهد.

۳)ـ مدیران شهری وجغرافیای شهری؛ برنقش تقسیم‌گیری‌های کلیدی تأکید می‌شود منظور از مدیران و مسؤولان، سازمان‌های شهری است مدیران شهری به مسؤولانی اطلاق می‌شود که با تصمیمات خود در تخصیص منابع، محیط زیست شهری خاص را ایجاد می‌کنند. اگرچه تصمیمات آنها داخل یک سیستم مشخص صورت می‌گیرد. ولی این تصمیمات درسطوح محلی تأثیر می‌گذارد.

۴ـ محیط‌های محلی وجغرافیای شهری؛ دراین بخش بیشترین بخش تحقیقات جغرافیایی صورت می‌گیرد بدینسان که نتایج اجتماعی-فضایی حاصل ازعوامل مؤثر به روشنی تبیین می‌شود و می‌توان شاخص‌های اجتماعی، رفاه اجتماعی و کیفیت زندگی مردم را تحلیل کرد که دراین قسمت جغرافیا به تحقیقات میان رشته‌ای نزدیک می‌شود. تحلیل رفتارگرایی از بخش‌های این قسمت است یعنی سطح چهارم درتحلیل رفتارگرایی در جغرافیای شهری تأثیرمحیط شهری دررفتار فعالیت گروه‌های شهری بررسی می‌شود.

نتیجه‌گیری

تخصیص منابع بر اساس عدالت به رضایت مردم مینجامد ومنابع باید کنترل شوند تا همه استفاده کنند با سه تحلیل درمورد کنترل منابع همراه هستیم ← ۱) قدرت سیاسی درکنترل منابع. ۲)توان اقتصادی درکنترل. ۳) شخصیت واعتبار اجتماعی درکنترل با در نظر گرفتن چهارتحلیل می‌توان گفت در جغرافیای شهری یافتن مرزهای ثابت امکان پذیرنیست.

جغرافیای شهری وتصمیمات سیاسی ←درهمه شهرهای جهان به ویژه جهان سومی‌ها عوامل اقتصادی اساس مسایل شهری راتشکیل می‌دهد گفتنی است که اوضاع اقتصادی امروز با تصمیمات و تفکرات سیاسی پیوند خورده است.

جغرافیای شهری و دولت‌ها؛ نقش دولت درفضاسازی جغرافیایی که قبلاً فراموش شده بود از عوامل تعیین‌کننده محسوب می‌شود بعضی از نقش‌های دولت: ۱) تأمین‌کننده خدمات. ۲) مکانیسم تنظیم‌کننده. ۳) مهندسان اجتماعی. ۴) قضاوت. ۵) حامی تجارت‌های بزرگ.

جغرافیای شهری وجغرافیای تاریخی مشهد

ساخت امروزی شهر نتیجه کارکرد نیروهای، سیاسی اجتماعی اقتصادی در دوره‌های گذشته است چهارعامل اساسی درتحلیل عمیق جغرافیای تاریخی شهرها ←۱) منشأ شهرنشینی و شهرگرایی (تولد و جوانی و علل جمعیت‌پذیری). ۲) روند زندگی شهری (کیفیت زندگی و منطقه نفوذ شهر). ۳) ساخت داخلی شهرها (برشکل تاکید دارد فیزیکی که بازتابی از اوضاع سیاسی اقتصادی دوره‌های مختلف است). ۴) کاربری زمین وجدایی‌گزینی اکولوژیک (کیفیت تقسیم شهر به محله‌های مختلف بر اساس پایگاه مذهبی، قومی، اقتصادی و اجتماعی و عوامل مؤثردر کاربری زمین بررسی می‌شود).

جغرافیای شهری و اقتصاد کلان

دردهه ۱۹۶۰شهرکارکرد اقتصاد کلان را به عهده داشت و به منزله کانون رشد اقتصادی به حساب می‌آمد و مازاد تولید کشاورزی برای صنایع بکارمی‌رفت. برای اجرای این کارکرد دولت مجبور بود به **سرمایه‌گذاری‌های** زیربنایی در شهرها اولویت دهند دردهه ۱۹۷۰شهرکانون فعالیت‌های صنعتی - تجاری بود وکشاورزی و رفاه اجتماعی روستایی محور سیاست توسعه بوده ولی با مهاجرت مردم به شهرها امکانات خدماتی ساخته شد. و مردم با مشکل مواجه شدند. پس برای کارایی بیشتر شهرها باید مسایل شهری و سیاست اقتصادی کلان باهم باشند. **سیاست‌های** اقتصادکلان درکشورهای جهان سوم تحت تأثیر عوامل خارجی و جهانی قرار می‌گیرد.

شهر و انواع برنامه‌ریزی

سه نوع برنامه‌ریزی شهری با توجه به کیفیت زندگی مردم عبارت است از:

۱- **برنامه‌ریزی فیزیکی:** شامل نظام منطقه‌بندی و کاربری زمین، خانه‌سازی و تأمین حمل ونقل وتسهیلات عمومی و عملکردهای مربوط به بازساخت. برنامه‌ریزی فیزیکی باید به موازات برنامه‌ریزی اجتماعی و اقتصادی انجام گیرد تا نتیجه مطلوب داشته باشد. دربرنامه‌ریزی شهری برای مسکن باید به طبقات مختلف جامعه توجه شود، که در جهان سوم به کلی فراموش شده این کار مانع آلونک نشینی می‌شود.

۲- **برنامه‌ریزی اقتصادی:** اولویت اول پیدا کردن شغل مناسب برای افراد در شهرها. در ثروتمندترین کشور دنیا هم رشد یا مرگ یک شهر به عوامل اقتصادی بستگی دارد. اقتصاد مادر شهرها هم به شرایط محلی و هم به اقتصاد ملی وجهانی وابسته است.

۳- **برنامه‌ریزی اجتماعی:** بر پیشرفت منابع انسانی تأکید دارد. به خدمات برای افراد اهمیت می‌دهد. این برنامه‌ریزی برای برچیدن دور تسلسل فقر اقداماتی انجام می‌دهد.

سیستم اطلاعات جغرافیایی و جغرافیای شهری

۱ـ وسیله مهم آگاهی‌دهنده برای همه مسایل شهری، ۲ـ ابزاری برای تحلیل درباره انتخاب نوع اندازه‌گیری،
۳ـ راهنمای مسؤولان برای کاهش زیان‌های وارده، ۴ـ یاری‌دهنده مجریان تصمیمات اتخاذشده.

جغرافیای شهری برنامه‌ریزی شهری و گروه‌های اجتماعی

سه مدل باتوجه به گروه‌های اجتماعی:

۱- در مدل اول جغرافیدان و برنامه‌ریز به صورت تصمیم‌گیرنده و راهنما عمل می‌کند. تصمیمات برنامه‌ریزان بر شرایط سیاست شهری تسلط دارد مثل انگلستان.

این گروه بدون توجه به مشورت با دیگران به طرح‌های خود عمل می‌کنند و موقعی این امرجواب مثبت می‌دهد که اوضاع اجتماعی اقتصادی گروه‌های مختلف با نتایج برنامه‌ریزی سازگاری داشته باشد. این مدل تحمیل ارزش‌ها به گروه‌های اجتماعی است.

۲- در مدل دوم به صورت مشاور عمل می‌کنند برنامه‌ریزی حمایتگر هم نامیده می‌شود چون نیازهای انسان در حال تغییراست این برنامه‌ریزی با مشکل مواجه می‌شود. بر اساس فرضیه‌های رادیکال‌ها به وجود آمده است و به گروه محروم جامعه توجه بیشتری می‌دهد تا درجامعه رقابتی دچار خسران شوند.

۳- مناسبات برنامه‌ریزان و گروه‌های اجتماعی دراین برنامه‌ریزی این است که جغرافیدانان هدفشان برطرف کردن نیازهای

همه گروه‌های اجتماعی درجامعه شهری است و به پایگاه اقتصادی و میزان قدرت گروه‌های اجتماعی توجهی ندارند.

در جغرافیای شهری نمی‌توان به قانونمندی‌های مشترک وسعت یافت ومدل‌ها هم بر اساس شرایط و عوامل فرهنگ غربی تهیه شده برایان‌بری رئیس سابق انجمن جغرافیدانان آمریکا و یکی از پیشگامان روش‌های کمی در جغرافیا معتقد است که یک جغرافیای شهری مشترک با جهانی نمی‌تواند وجود داشته باشد چون شکل‌گیری شهرها در فرهنگ‌ها و زمان‌های مختلف صورت گرفته است. کره زمین را از نظر جغرافیای شهری به چهارناحیه تقسیم کرد: ۱) آمریکای شمالی واسترالیا، بازار آزاد. ۲) اروپای غربی اقتصاد برنامه‌ریزی شده. ۳) جهان سوم اقتصاد تقسیم‌شده سنتی و جدید. ۴) کشورهای سوسیالیستی با اقتصاد برنامه‌ریزی شده.

هنگام تحلیل اکولوژیکی شهرها، دوعامل بیش ازهمه جغرافیای شهری را تحت تأثیر قرار می‌دهد. ۱) جستجوی سود بیشترمیان افراد شرکت‌ها و بنگاه‌ها. ۲) عامل رقابت و داروینیسم اجتماعی بین افراد وگروه‌ها و بنگاه‌ها.

نتیجه‌گیری: امروزه برخلاف بیست سال پیش جغرافیدانان به کیفیت زندگی اجتماعی و سازمان‌های اجتماعی شهرها بیش از دیگر موضوعات توجه می‌کنند. بیشتر جغرافیدانان معروف نظیر پیترهال و اسمیت مسایل اجتماعی اقتصادی شهرها را بازتابی از تسلط ارزش‌های ویژه بر ایدئولوژی‌ها و شکل‌بندی‌های اجتماعی می‌دانند.

پیترهال در جغرافیای شهری روی سه عامل تأکید دارد:

۱ـ روش تحلیلی،

۲ـ فلسفه سیاسی،

۳ـ سیستم اقتصادی.

خلاصه فصل

فرا شهرنشینی در کشورهای جنوب نشانه عمق بیماری ساخت‌های اجتماعی اقتصادی آنهاست که به علت تسلط استعمار نو و ساخت‌های ناهمگون داخلی و تبعیت کورکورانه از اقتصاد استعماری است. ساخت‌گرایی به سمت عدالت اجتماعی در شهرها پیش می‌رود. تحلیل عمیق تخصیص منابع می‌تواند به تعادل بخشی در پراکندگی و تراکم جمعیت و کارکرد در جامعه شهری بینجامد. در بحث محیط‌های محلی و جغرافیای شهری بیشترین تحقیقات جغرافیایی صورت گرفته در برنامه‌ریزی اجتماعی برای برچیدن دور تسلسل فقر درجامعه اقدامات زیادی انجام داده است.